

УДК 81'367.332.2'37[811.111+811.133.1+811.161.2]

ТИПОЛОГІЯ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Швець О.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті запропоновано комплексний підхід до ідентифікації типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах. Установлено, що на когнітивному рівні вони моделюються за ментальними схемами, одиницею представлення яких є синтаксичний концепт. Номінативні речення скласифіковано за чотирма структурними типами та сімома різновидами. Сконструйовано семантичні схеми номінативних речень у досліджуваних мовах. Виявлено чотири прагматичні типи номінативних речень: репрезентативи, директиви, експресиви, квеситиви. Розкрито особливості їх функціонування в мовленні.

Ключові слова: номінативне речення, синтаксичний концепт, структурна модель, семантична схема, прагматичні типи номінативних речень, репрезентативи, директиви, експресиви, квеситиви.

Постановка проблеми. Тенденція до інтерпретації мовних одиниць загалом та речення як основної одиниці синтаксису зокрема представниками сучасного когнітивного та функціонального синтаксису зосереджує увагу науковців на виявленні механізмів концептуалізації дійсності людиною та одиниць їх відображення у мовленні, що тривалий час залишалися поза увагою мовознавців.

Встановлено, що результати пізнавальної діяльності людини об'єктивуються у мовленні різними типами речень, на особливу увагу серед яких заслуговують номінативні – один із найбільш вживаних типів речень завдяки їх лаковності та різноманіттю лексичного наповнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Номінативні речення неодноразово виступали об'єктом досліджень на матеріалі однієї мови у таких аспектах: *структурно-семантичному* (М. Куровська [9], F. Lefeuvre [15]), *структурно-функціональному* (З. Коржак [6]), *текстотвірному* (С. Нікіфорова [11], О. Мокроусова [10]), та у зіставленні (на матеріалі англійської та української (З. Коцюба [7]), англійської та російської мов (С. Рісінзон [12]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність різноаспектних досліджень номінативних речень на матеріалі різних мов, і дотепер залишаються невисвітленими питання їх комплексного вивчення не лише з позицій структурно-семантичного синтаксису, а й з урахуванням досягнень когнітології, прагматики та функціональної лінгвістики.

Метою статті є встановлення типології номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах на когнітивному, структурно-семантичному та прагматичному рівнях шляхом виявлення типів синтаксичних концептів, репрезентованих номінативними реченнями в англійській, французькій та українській мовах, класифікації номінативних речень за структурно-семантичними та прагматичними типами.

Матеріалом дослідження є 4500 номінативних речень (по 1500 у кожній мові), відібрані з англійських, франкомовних та україномовних художніх творів ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Теорія номінативного речення, започаткована французьким мовознавцем А. Мейє [14], набула подальшого розвитку у працях його учнів та послідовників, у результаті чого поняття «номінативне речення» зазнало змін у плані наукового об'єму та змісту. Вагомий внесок у її розробку зроблено представниками логіко-граматичного синтаксису – О. Пешковським (розглядав «номінативні речення» як синтаксичні конструкції з іменником у називному відмінку у функції присудка) та О. Шахматовим (визначив номінативні речення як односкладні та класифікував їх на підметові й присудкові). Перші згадки про номінативні речення в українській лінгвістиці з'являються у працях М. Сулими (1928 р.), який, не виділяючи їх в окремий тип речень, відзначив здатність іменника у називному відмінку утворювати слово-назву.

Узагальнивши результати наукових розвідок представників структурно-семантичного синтаксису (В. Бабайцева [1], Н. Валгіна [3], П. Дудик [5]), у межах нашого дослідження *номінативне речення* визначаємо як просте односкладне речення, головний член якого може бути виражений іменником у формі називного відмінка, особовим займенником, кількісно-іменним словосполученням, субстантивованою частиною мови, числівником, що має буттєву семантику.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що на когнітивному рівні номінативні речення репрезентовані синтаксичними концептами, тобто ментальними схемами, що є формою збереження інформації у свідомості людини (за Г. Волохіною, З. Поповою [4], С. Кузьміною [8] та М. Болдиревим, Л. Фурс [2]). Змодельована структура синтаксичного концепту, вербалізованого номінативними реченнями, уможливила виділення 6 універсальних для досліджуваних мов типів синтаксичних концептів: БУТТЯ ОБ'ЄКТА, БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА, БУТТЯ ОБ'ЄКТА У ПРОСТОРІ АБО ЧАСІ, БУТТЯ СТАНУ ОБ'ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ, ВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТОМ, НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА, які моделюють інформацію онтологічного плану про об'єкти, їх властивості, просторову і часову віднесеність та стан.

Ментальний рівень репрезентації номінативних речень відображає національну специфіку концептуалізації дійсності носіями зіставляваних мов, що зумовлює різний ступінь вербалізації кожного із виділених типів синтаксичних концептів.

Номінативні речення англійської, французької та української мов, що вербалізують виділені у ході дослідження синтаксичні концепти, піддаються *граматичним* та *структурно-семантичним модифікаціям* у процесі мовленнєвої реалізації.

Грамматичні модифікації полягають у зміні часової віднесеності репрезентованої номінативним реченням ситуації: англ. *Four o'clock in the afternoon*; фр. *Dans quinze jours*; укр. *П'ятий вечір підряд...*

Структурно-семантичні модифікації поділяємо на питальні та емоційні. *Питальні модифікації* зумовлені прагненням мовця отримати додаткову інформацію про об'єкт, буття стану об'єкта, його якість чи ознаку, факт приналежності об'єкта певній особі, його локалізацію у просторі або часі: англ. *Your Happiness Machine?*; фр. *Vonnes nouvelles?*; укр. *Мій тесть?*

Емоційні модифікації підкреслюють почуття мовця (радість, здивування, сум тощо), вирізняють та наголошують на існуванні певного об'єкта серед інших, надають об'єкту специфічних рис: англ. *Terrible tragedy in Rathmines!*; фр. *Le pauvre enfant!*; укр. *Нарешті хвилинка відпочинку!*

За структурою номінативні речення було скласифіковано за 4 типами: непоширені/поширені, нерозчленовані/розчленовані.

Непоширеними є номінативні речення, що характеризуються наявністю в їх структурі лише головного члена: англ. *Paper*; фр. *Une ruche*; укр. *Літо*. Поширені номінативні речення утворюються завдяки введенню до структурних моделей поширювачів, що пояснюють головний член: англ. *A rap on the door*; фр. *Le bonheur de Marie*; укр. *Типова дисгармонія поведінки*.

Нерозчленованими є номінативні речення, в яких відсутні пунктуаційні знаки між двома членами речення, або неможлива їх перестановка чи опущення підмета: англ. *A Time Machine*; фр. *Table portefeuille*; укр. *Вогонь-хлопець!* До *розчленованих* номінативних речень відносимо такі, в яких можна поміняти місцями компоненти без зміни смислу речення (англ. *Serum and virus*; фр. *Des dattes et des chèvres*; укр. *Студенти й студентки*) або між його членами наявні розділові знаки, що розчленовують структуру (англ. *Earth, fire, water*; фр. *Saint-Clair, enfin*; укр. *Ніч тиха, місячна*).

За кількістю компонентів номінативні речення скласифіковано за 7 універсальними для досліджуваних мов типами: 1-, 2-, 3-, 4-, 5-, 6- та 7- і більше компонентні, представлені 65 спільними та 1621 специфічними структурними моделями, що дозволило підтвердити припущення про можливість поширення головного члена номінативних речень кількома детермінантами.

В англійській та французькій мовах виявлено перевагу двокомпонентних структурних моделей номінативних речень (англ. мова – 29,46%, фр. мова – 26,40% від загальної кількості при 14,47% в укр. мові), що пов'язане з їх синтаксичним устроєм. В українській мові переважають трикомпонентні (19,47%) та семи і більше компонентні номінативні речення (18,34%), що зумовлене наявністю відмінків та нефіксованим порядком слів у реченні. Утворення структурних моделей номінативних речень перебуває у прямій залежності від здатності головного члена

речення сполучатися з іншими частинами мови. Найбільшу лексичну сполучуваність виявив іменник, від якого утворено 814 структурних моделей в українській мові, 470 – у французькій та 321 структурна модель – в англійській мові.

У результаті проведеного дослідження ідентифіковано 6 спільних для зіставлюваних мов семантичних типів номінативних речень: *буттєві, вказівні, оцінні, номінативні речення з просторовими та часовими детермінантами, посесивні, предикативні* ознаки яких конкретизуються 14 семантичними схемами.

Предикативна ознака *буттєвих* номінативних речень конкретизується 6 семантичними схемами «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ЯВИЩА»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПОДІЇ / СИТУАЦІЇ»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ АБСТРАКТНОГО ПОНЯТТЯ»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПРЕДМЕТНО ПРЕДСТАВЛЕНОЇ ДІЇ»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ СТАНУ», що підтверджує переважання буттєвої семантики номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах.

Специфікою української мови є використання прикметників із присвійним суфіксом та відносних прикметників з метою реалізації семантики схеми «ОБ'ЄКТ НАЛЕЖАТИ КОМУСЬ»: *Мамині дорожчості; Чудовий плід людської фантазії*, особливостю англійської – присвійного відмінку іменників: *Policeman's shoulders*.

Установлено 4 прагматичні типи номінативних речень: *репрезентативи, експресиви, директиви* та *квеситиви*, які у процесі реального спілкування здатні виражати різноманітні комунікативні інтенції мовця та виконувати такі функції мови: когнітивну, комунікативну, мислеоформлювальну, репрезентативну, експресивну, регулятивну, інформативну, фатичну, функцію впливу [13].

Виявлено найвищий відсоток ужитку в мовленні *репрезентативних* номінативних речень (65% від загальної кількості вживань – 1128 речень в англ. мові, 931 – в укр., 866 – у фр.). У процесі комунікації вони повідомляють інформацію про особу, що є предметом розмови / опису, предмет, предметно представлену дію, абстрактне поняття, подію, часову віднесеність об'єкта, просторове розміщення об'єкта, стан об'єкта (фізичний або емоційний), стан оточуючого середовища або природи, зовнішній вигляд / характеристики об'єкта, володіння об'єктом певного класу: англ. *Headshake*; фр. *Nouvelle quête*; укр. *Конфіскація номера*.

Експресивні номінативні речення передають позитивні та негативні емоції і використовуються у мовленні значно рідше (17,51%). В англійській та українській мовах виявлено тенденцію до переваги номінативних речень на позначення *позитивних* емоцій (подяка, похвала, самопохвала, захоплення / захват): англ. *Birthday gatherings!*; укр. *Яке чудесне змагання покоління*. У французькій мові переважають номінативні речення на позначення *негативних* емоцій (страх, обурення, нарікання, сором, жаль, вибачення, докір, осуд, самооцінка, іронія, насмішка), що відображає специфіку сприйняття дійсності носіями французької мови: фр. *Quel narcissisme!*

Директивні номінативні речення передають категоричні (наказ, наполеглива вимога, заборона): англ. *Not a word more on that subject*; фр. *Jean, ma*

valise! та некатегоричні повідомлення (пропозиція, прохання, (по)бажання, згода, відмова, застереження): англ. *Just one game*; фр. *Von vent!*; укр. *Тут бджоли!* Результати проведеного дослідження засвідчили перевагу номінативних речень на позначення некатегоричних директивних висловлювань в англійській, французькій та українській мовах.

Квеситивні номінативні речення мають найнижчий відсоток використання – 8,65% від загальної кількості. Найчастіше вони слугують для запиту / отримання інформації (англ. *Number?*; фр. *Elonse?*; укр. *Прізвище?*) та її уточнення (англ. *Chocolate on top?*; фр. *M. le sénateur?*; укр. *Новий курс у політиці?*). Відмінним є рівень продуктивності кожного з видів квеситивних номінативних речень у досліджуваних мовах, які здатні не лише виражати значення питальності, але й передавати смисли інших типів модально-інтенційних висловлювань – репрезентативів: англ. *Glasgow?*; фр. *Le cinéma?*; укр. *Запорожці з сусами?*; директивів: англ. *A little champagne?*; фр. *Un café?*; укр. *Гладиатор чи клоун?*; експресивів: англ. *Metempsychosis?*; фр. *Un amour?*; укр. *Гнів?*

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку.

Отже, типологія номінативних речень представлена на когнітивному рівні 6 універсальними типами синтаксичних концептів (БУТТЯ ОБ'ЄКТА, БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА, БУТТЯ ОБ'ЄКТА У ПРОСТОРИ АБО ЧАСІ, БУТТЯ СТАНУ ОБ'ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ, ВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТОМ, НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА); на структурно-семантичному рівні – 4 структурними типами номінативних речень (непоширені / поширені, нерозчленовані / розчленовані), 7 типами відповідно до кількості структурних елементів та 6 семантичними типами (буттєві, вказівні, оцінні, номінативні речення з просторовими та часовими детермінантами, посесивні), предикативна ознака яких реалізується 14 семантичними схемами; на прагматичному рівні – 4 прагматичними типами відповідно до їх прагматичного навантаження у структурі мовленнєвих актів (репрезентативи, експресиви, директиви та квеситиви), рівень вербалізації яких у мовленні є різним.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні стилістичних функцій номінативних речень у літературно-художньому та публіцистичному стилях мовлення.

Список літератури:

1. Бабайцева В.В. Система односоставных предложений в современном русском языке / Вера Васильевна Бабайцева. – М.: Дрофа, 2004. – 512 с.
2. Болдырев Н.Н. Репрезентация языковых и неязыковых знаний синтаксическими средствами / Н.Н. Болдырев, Л.А. Фурс // Филологические науки. – М., 2004. – № 3. – С. 67-74.
3. Валгина Н.С. Современный русский язык: Синтаксис: [учебник] / Нина Сергеевна Валгина. – [4-е изд., испр.] – М.: Высшая школа, 2003. – 416 с.
4. Волохина Г.А. Синтаксические концепты русского простого предложения / Г.А. Волохина, З.Д. Попова. – Воронеж: Истоки, 2003. – 196 с.
5. Дудик П.С. Стилістика української мови: [навч. посіб.] / Петро Семенович Дудик. – К.: Видавничий центр Академія, 2005. – 368 с.
6. Коржак З.З. Вираження експресивності номінативних речень (на матеріалі сучасних українських художніх текстів): автореф. дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / З.З. Коржак. – Івано-Франківськ, 2007. – 22 с.
7. Коцюба З.Г. Експресивність номінативних речень як перекладознавча проблема (на матеріалі англійської та української мов): автореф. дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / З.Г. Коцюба. – Київ, 2001. – 16 с.
8. Кузьмина С.Е. Понятие «синтаксический концепт» в лингвистических исследованиях / С.Е. Кузьмина // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – Челябинск, 2012. – № 17(271). – Вып. 66. – С. 87-90.
9. Куровская М.В. Номинативные предложения в современном французском языке: дисс. ... канд. фил. наук: 10.02.05 – «Романские языки» / М.В. Куровская. – Ленинград, 1984. – 169 с.
10. Мокроусова О.Ю. Номинативное предложение как единица текста: коммуникативно-прагматический аспект: автореф. дисс. ... канд. фил. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / О.Ю. Мокроусова. – Ростов-на-Дону, 2011. – 24 с.
11. Никифорова С.А. Номинативное предложение как компонент структуры текстового целого: на материале немецкоязычной прозы и поэзии: автореф. дисс. ... канд. фил. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.А. Никифорова. – Санкт-Петербург, 2006. – 34 с.
12. Рисинзон С.А. Номинативные предложения (лингвистический статус и стилевое функционирование в русском и английском языках): автореф. дисс. ... канд. фил. наук: спец. 10.02.19 «Теория языкознания» / С.А. Рисинзон. – Саратов, 1992. – 21 с.
13. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль; пер. с англ. В.З. Демьянкова // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170-194.
14. Bulletin de la société de linguistique de Paris – Paris: Au siège de la société: Sorbonne, 1904. – Т. 13. – 142 p.
15. Lefeuve F. La phrase averbale en français / Florence Lefeuve. – Paris: L'Harmattan. – 1999. – 351 p.

Швец А.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ТИПОЛОГИЯ НОМИНАТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В статье предложен комплексный подход к идентификации типов номинативных предложений в английском, французском и украинском языках. Установлено, что на когнитивном уровне номинативные предложения моделируются в виде ментальных схем, представленных синтаксическими концептами. Номинативные предложения классифицированы по четырем структурным типам и семью разновидностям. Сконструированы семантические схемы реализации номинативных предложений в исследуемых языках. Выявлены четыре прагматических типа номинативных предложений: репрезентативы, директивы, экспрессивы, квеситивы. Раскрыты особенности их функционирования в речи.

Ключевые слова: номинативное предложение, синтаксический концепт, структурная модель, семантическая схема, прагматические типы номинативных предложений, репрезентативы, директивы, экспрессивы, квеситивы.

Shvets O.V.

Pereyaslav-Khmelnytskyi Hrygoriy Skovoroda State Pedagogical University

TYOLOGY OF NOMINATIVE SENTENCES IN THE ENGLISH, FRENCH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Summary

The article suggests a new integrated approach to establishing of typology of nominative sentences in the English, French and Ukrainian languages. It was found out that on the cognitive level nominative sentences are modelled as mental schemes, which are represented as syntactic concepts. Nominative sentences were classified into four structural types and seven varieties. Semantic schemes, which are realized by nominative sentences, were constructed in the studied languages. Four pragmatic types of nominative sentences were distinguished: representative, directive, expressive and interrogative. The peculiarities of their functioning in speech were revealed.

Keywords: nominative sentence, syntactic concept, structural model, semantic scheme, pragmatic types of nominative sentences, representatives, directives, expressives, interrogatives.